

ROBO SAPIENS

SCHUBERT GUSZTÁV

MIKÖZBEN A TUDOMÁNY HIPERSEBESSÉGBE KAPCSOLT, A SCIFI-MOZI JÖVŐKÉPE MEGREKEDT A HAGYOMÁNYOS KLISÉKNÉL.

A XXI. századból már eltelt 16 év, de még mindig nem látjuk világosan, merrefelé is megy majd a világ a következő tíz évben. Ki-ki a saját vágyálmait vagy félelmét ragasztja rá az eljövendő évszázadra. Van, aki a technikai fejlődés robbanásszerű felgyorsulását és a bőség korát várja tőle, mások – épp ellenkezőleg – a fogyasztói társadalom összeomlását, és az emberiség spirituális ébredését remélik.

Egyelőre csak annyi tűnik biztosnak, hogy az a több mint fél évszázados status quo, ami a II. világháború után stabilizálta a világot, felbomlóban van. Jelenünkben a legvégtetesebb forgatókönyvek jelennek. A XXI. század bőség-szarujából/Pandóra szelencéjéből (?) bármi előkerülhet. Tünet persze ez is, hiányzik a nagy átfogó „narratíva”, nincs fősodor, van viszont százféle képzet, ideológia, és mind magát tartja az egyedül igaz hitnek, vagy a bölcsek kövének. A sokszínűség persze jó, de a káosz egyáltalán nem az. Ma mindenki harcol mindenki ellen, teljes a zűrzavar, újra hidegháborús paranoiában élünk. Ebből a káoszból háromféleképpen lehet eljutni a békéhez. Egyetlen egy erős hatalom, ideológia, vallás, kultúra elnyomja a többit. Asszíriától a Harmadik Birodalmon át a Szovjetunióig tart e brutális alfahím-mentalitás rémtörténete. Ennek a jószándékú „felvilágosult abszolutista” változata sem sokkal békésebb ügymenet. A „Pax Americana”, amely a demokrácia és technikai fejlődés exportjától remélte a szép új világ eljövését, a szemünk láttára vallott kudarcot. A normális ügymenetet, a „boldog békeidőt” általában az szokta elhozni, ha négy-öt egyenlő erejű középhatalom kölcsönösen sakkban tartja egymást. Messze nem ideális állapot, de a történelem tanúsága szerint – lásd az 1849-1914 közti Euró-

pát – prosperitást biztosít néhány emberöltőre. Elképzelhető egy harmadik változat is, az emberi természethez idomuló berendezkedés. Ehhez az aranykorhoz két feltételnek kell teljesülnie: nagyon fejlett tudományos-technológia és egy nem csak jelszavaiban demokratikus, a sokszínűségtől nem rettegő, hanem épp arra épülő társadalmi rendszer. Az első tényező – a szuperteknika – itt áll a küszöbön, a második – a jól temperált társadalom – mindig is utópia maradt, az elmúlt évtizedekben azonban messzebbre sodródtunk tőle, mint legriaztöbb rémálmainkban hittük.

Mihez kezd ezzel a helyzettel a SF film és irodalom? Science-fiction ott van, ahol jövő van. Jövő pedig ott van, ahol egyszerre adott a stabilitás és a rugalmasság. Az ókori Egyiptom például ismerte a stabilitást, de nem ismerte a jövőt. Egyiptom nem haladt, nem tartott sehová, kerek egész volt, körbe-körbe forgott évezredekig. Megtehetette, mert tökéletes mikrokozmosz volt, nem függött külső tényezőktől. Ez azonban ritka kivétel. A sztenderd történelmi helyzetet nem az állandóság, hanem a folyamatos változás jellemzi, melynek motorja a gazdasági szükség, a tudományos ismeretek gyarapodása és a kultúrák érintkezése.

A sci-fit Verne Gyula krédóját követve a felfedezés örök vágya hajtja. Mára a helyzet megfordult, a technológiai paradigmaváltás gyorsabb, mint a hollywoodi science-fiction mozi színéváltozása. Az álomgyár réges-régi rémálmokba feledkezik (nézőivel együtt), miközben a természettudomány és a technika már egészen másutt jár.

Hogy hová tűnt a jövő? Nem a technikai fejlődés állt le, hanem a társadalom evolúciója. A technokraták optimizmusa

egyáltalán nem alaptalan. Az elmúlt negyedszázadban a tudomány hihetetlen mértékben fejlődött (elsősorban a számítógépek és az internet segítségével). „2000. évi sebességgel számolva – állandó ütemben – a múlt század egésze alatt tapasztalt fejlődéshez csupán húsz évre lett volna szükség. Nem százévnnyi technológiai fejlődést fogunk tapasztalni a XXI. században, hanem húszszer évnnyi (ismét csak a mai fejlődési sebességgel mérve), azaz ezerszer nagyobb, mint amekkora a teljes XX. századé volt.” (Ray Kurzweil: *A szingularitás küszöbén*).

A mainstream SF mozi ebből többnyire csak annyit lát és mutat, hogy örült tudósok veszedelmes dolgokat művelnek, vagy rémes idegen lények érkeznek az űr sötét mélyéből. A tudományos fantasztikus irodalomban sokkal jobb a helyzet, mert az írói objektivitást és képzeletet nem terrorizálja a megaköltegetésű SF-filmek profitkényszere. Miközben a SF irodalom rendkívül változatos, és tele van lidércesen pontos jövő-víziókkal (Aldous Huxley, George Orwell, Philip K. Dick, Theodor Sturgeon, Ray Bradbury, William Gibson), tudományos, technológiai, lélektani, szociológiai szempontból rendkívül megalapozott társadalmi prognózisokkal (Stanislaw Lem, Arthur C. Clarke, Isaac Asimov), és vérfagyasztó szatirákkal (Fredric Brown, Robert Sheckley, Kurt Vonnegut), a sci-fi mozinak még a legjobbjai is rendre eltérülnek a látványos vagy a melodramai közhelyek felé. (A kivételek ritkák: *Sztalker*, *Mechanikus narancs*, *Videodrome*, *Brazil*, *Gattaca*, *Az út*, *Under the Skin*, *Ex Machina*).

Ha tudni akarjuk, hogyan enyésznek el a közeljövő legizgalmasabb kérdései a mainstream SF-mozi sematizmusában, elég röviden felidézni a Mesterséges Intelligencia szomorú esetét Hollywooddal. A Brian W. Aldiss novellájából kiin-

duló *A.I. a mecha* és az *orga* konfliktust ugyan érzékletesen vezette fel, de Spielberg adaptációja végül a legtümönyebb giccsbe fulladt. Az android-paradoxont (érző és gondolkodó gép) megalapozó Asimov briliáns helyzetelemzése a filmben szintén elsikkadtak, Alex Proyas *Én, a robot*-jából jóformán csak a fenyegető robothadsereg szuggesztív képe maradt meg a nézőkben. Az *Ex Machina* a *Szárnyas fejvadász* óta a legokosabb, legérzékenyebb (és legérzékibb) robotlélektani dráma. És mégis: a *Metropolis* géppasszonya óta berögzült robot-paranoiát végül Alex Garland is megerősíti, ravasz androidja szökése után egy halott és egy halálra ítélt férfi marad a színen. Félelmeink eszerint tehát jogosak: az android genezisének fogva gonosz és veszedelmes. Egyrészt, mert mesterséges kreatúra, ennél fogva „természetellenes” (az evolúció nem hoz létre ilyen teremtményt), másrészt, mert nem szerves (organikus) lény: mozog, cselekszik, de mégsem él, nincs lelke, nincsenek érzelmei, nincs erkölce. Habár Asimov a robotika három alaptörvénye révén felruházta vele. (Olyannyira, hogy a robot a belé programozott három törvényt – ha csak nem jön közbe valami technikai malőr vagy gonosz programozó –, megbízhatóbban betartja, mint mi, tízparancsolatra „beprogramozott” emberek a saját szabályainkat.) A robotok iránti félelmünk harmadik forrása: a kétszínűség, a robot (pontosabban az android) a színlelés mestere, embernek képes látszani, pedig gép.

Mire gondoljon az ember ezek után, ha azt hallja, hogy „a jövő a Mesterséges Intelligenciáé”. Szí-

ve görcsbe rándul, keze ökölbe szorul, különösen, ha még dörzsölt demagógok is hergelik: „jönnek a robotok, és elveszik a munkahelyed”. A mélységes tudatlanság, a paranoiás félelem a tudástól, a tudománytól, a tudósoktól, a szellemi elittől, a gépektől (párosulva a felemelkedés reménytelenségével) – mindez nem a tudásalapú társadalomnak kedvez, hanem Ludd tábornok hadseregébe toborozza a gépprombolókat.

Egyfelől tehát óriási esélyünk van a minden eddiginél gyorsabb és rengeteg gazdasági-egészségügyi-kulturális problémánkat megoldó tudományos-technikai fejlődésre, a másik oldalon pedig ott a prosperitásból kimaradt rozsdáövezetek lakóinak tudással, tudománnyal, elittel szembeni kételye, sőt elvakult dühe. E veszedelmes helyzetet a mai fősodorbéli sci-fi filmek közül talán a *Transzcendens* rajzolja fel legpontosabban, hogy aztán rövid úton bele-süllyedjen a tudatát szuperintelligens számítógépére feltöltő haldokló M.I.-guru és csinos özvegye giccses szelvelgésébe.

Nagyon sokba kerül nekünk, hogy a mozi nem tudja másképp elmesélni a jövőt, mint megszemélyesítve. Nem, a robotoknak nincs lelkük, a Mesterséges Intelligenciát pedig végképp nem úgy kellene elképzelnünk, mint android Nagy Testvért. (Habár miért is ne, még egy szuperintelligens Big Brother is jobb lenne, mint tudatlanságukra büszke *orga* alakmásaik. És különben is, ha egy szuperokos számítógép – mint az *Alphaville*-ben Alpha 60 – arra gyúr, hogy zsarnokoskodjon az emberek felett, betiltva a gondolkodást és az érzelmeket – ez csak egyet jelenthet, a szerencsétlen adatzabáló minden csak nem szuperintelligens.)

Amikor a számítógépekről gondolkodunk, ne nagyon érzelegjünk, a legjobb tanács, amit megfogadhatunk, Virilio axiomája, miszerint minden találmány magában hordja a baleset lehetőségét. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a technika veszedelmes, hanem csak annyit, ne istenítsük,

de ne is démonizáljuk. Ennek fényében lehet felmérni: mit hoz (és mit visz?) a Mesterséges Intelligencia közelgő korszaka. (Mert bizony hamarosan eljő, hacsak a rozsdáövezet ludditái le nem dobják az atomot a Szilikonvölgyre. Volna rá igény.) Tény és való, magával visz rengeteg munkahelyet, de cserébe új szakmákat teremt. Ki hallott informatikusokról 20-25 évvel ezelőtt? Ma a tíz leggazdagabb ember között ott vannak a Microsoft, a Google, a Facebook alapítói.). A mesterséges intelligencia első menetben a kemény és piszkos melót meg a lélektelen robotolást viszi magával. Ha az emberi tudás az intelligens számítógép és az internet kínálta extra tudással bővül, az nem minket degradál géppemberré, az oktanal gépet változtatja intelligens *robo sapiens*-szé. Ember és gép szimbiózisa – mióta felegyenesedtünk –, elemi adottságunk, az ember *homo faber*, eszközhasználó lény. Attól, hogy a számítógépet beilleszti a saját és a társadalom életébe, nem veszíti el a lelkét, nem változik géppé, csak megsokszorozza szellemi kapacitását, ahogy a gőzgéppel vagy az exkavátorral annak idején a fizikai erejét sokszorozta meg. A vasút, az autó, a repülőgép, a televízió, a számítógép, az okostelefon, az automatizált gyártósorok, a röntgen és a CT nélkül már nem boldogulnánk. Rossz hír a gépprombolóknak: nincs visszaút a paleolitikumba, illetve lenne, de abba hétmilliárd ember halna bele, az emberiség barbár maradéka pedig a *Mad Max Fury*-t játszaná le, míg az utolsó hordó benzint el nem enyészne.

Jöjjön tehát új szuperintelligens technológia forradalom? Határ a csillagos ég? Ha *tényleg* szuperintelligensek leszünk, nem vágyakozunk majd többre, mint a „fenntartható fejlődésre”. Az univerzumot meghódító féktelen hübrisznél jobb a békeesség. Aki olvasta a *Választ*, Fredric Brown villám-novelláját vagy Arthur C. Clark tibeti példabeszédét (két korai proficiáját a Mesterséges Intelligencia mindenhatóságának), az tudja, hogy mi történik, ha begépeljük a számítógépbe „Isten kilencmilliárd nevét”, ha összekötjük „a világegyetem valamennyi – 96 milliárd – lakott bolygójának valamennyi számítógéppromstrumát.” Kialszanak a csillagok, ránk borul az Örök Sötétség. •

„Ne istenítsük,
ne is démonizáljuk”

(Alex Garland:
Ex machina)

